

СТАНОВЛЕННЯ ІНСТИТУТУ КРОВНОЇ ПОМСТИ У ЗВИЧАЄВОМУ ПРАВІ СТАРОДАВНІХ НАРОДІВ

Є.С. Велика

Життя суспільства на ранніх етапах його розвитку будувалося на засадах природного самоврядування, яке відповідало рівню розвитку людини як істоти суспільної. Така самоврядність ґрунтувалася на певних правилах поведінки, які створювалися суспільством (родом, племенем) і названі звичаями.

Звичаї – це історично складені та передані з покоління з покоління найбільш стійкі норми і правила взаємин між людьми, що охороняються суспільною думкою і характерні для сімейного побуту певного народу або групи, близьких по своєму історичному минулому, мові та культурі. В літературі зустрічається таке поняття звичаю як: загальноприйнятий порядок, традиційно сталі правила громадського порядку; звичний образ дій, поведінки, звичка, звичай [1, с. 581].

Вивчаючи культуру певного народу можна виділити характерні риси звичаїв в цілому: вони виходили з роду, племені й виражали його волю та інтереси; діяли в силу не лише звички, але й усвідомлення необхідності її дотримання на користь всього племені або роду, сліпе підпорядкування їм обумовлене страхом перед гнівом богів і предків (старійшин роду, племені), – вони підтримувалися суспільною думкою, а в окремих випадках їх дотримання забезпечувалося заходами примусу (наприклад, вигнання з роду або племені та ін.) [2, с. 17].

Звичаї будь-якого народу – явище соціальне, яке вимагає до себе конкретно-історичного підходу. Звичаї, звички і традиції з'явилися одночасно з виникненням людського суспільства. Тому важливо не забувати історичного зв'язку між стародавніми звичаями і традиціями та їх сучасним проявом й з урахуванням цього робити висновки про їх збереження, зміну або викорінювання з життя окремого суспільства. Отже, найважливішою соціальною функцією звичаїв і традицій є передача від попередніх поколінь до наступних соціально-корисного досвіду за допомогою наслідування поведінки та діям старших.

Разом з тим, окремі звичаї передають негативний досвід, сприяють розкладанню етичних підвалин суспільства, приводять до невинуватених жертв або нелюдського існування. Одним з таких звичаїв є кровна помста, масштаби якої хоча і зменшуються, проте цей мотив діє на осіб, що нанесли образу, в деяких регіонах продовжує залишатися непорушним правилом поведінки.

Кровну помсту вважають за „прообраз” страти, відношення до якої неоднозначно в світовій спільноті. Під кровною помстою розуміють відплату винній особі або його родичам за скоєну їм тяжку образу з боку постраждалого або його родичів. Цей звичай був широко поширений в епоху первіснообщинного ладу і зберігся до наших днів у деяких народів. Його дія виражається в тому, що людину за нанесену їм тяжку образу (вбивство або поранення) позбавляють життя, або самі потерпілі, або його родичі [3, с. 7]. Кровна помста, особливо за вбивство, в давнину у всіх народів була не лише правом, але і обов'язком родичів потерпілого [4, с. 160].

Звичай кровної помсти історично має глибокі коріння. В літературі існує думка про те, що він виник ще при первіснообщинному ладі, коли члени одного роду були зобов'язані допомагати один одному, захищати один одного від образи, нанесеної членами іншого роду та мстити цьому роду за нанесену образу. Помста являє собою, в якому б середовищі вона не діяла, досить примітивне явище. Тому її характерні риси майже співпадають як у первісних племен, так і у народностей, що стоять на більш високому рівні розвитку цивілізації. Кажучи про кровну помсту в первісному суспільстві, деякі зводять її лише до захисту роду від зовнішнього нападу або захисту авторитету роду і, таким чином, відривають її від внутрішніх матеріальних причин, що породжують кровну помсту. Так, наприклад, А.А. Герцензон пише, що кровна помста в первісному суспільстві „відігравала роль охорони одного роду від нападу з боку іншого роду” [5, с. 4].

Подібна думка є не зовсім точною, що відзначає А.С. Барамія – кровна помста в первісному суспільстві була не лише гарантією захисту одного роду від нападу з боку іншого, але й гарантією безпеки особистості взагалі [3, с. 14]. На світанку існування людського суспільства кровна помста носила спільно-груповий характер. Для кожного члену тієї або іншої групи по причині неминучого зіткнення з представниками іншого роду (за різними обставинами) звичай кровної помсти виступав як засіб, або вірніше один із засобів, особистої безпеки, як визнана гарантія наявності надійної сили, готової захищати його ззовні.

З урахуванням викладеного, стосовно даного звичаю можемо зробити наступні висновки: кровна помста, як соціальне явище, виникла у первісному суспільстві і продовжує зберігатися в окремих народах, головним чином із-за слабкості державної влади і культу предків; з розвитком людського суспільства міняється характер і прийоми кровної помсти. З групової вона переходить в особисту,

можлива заміна помсти викупом; кровна помста – це самосуд, що природно утворився, над вбивцями, проте самосуд, що враховує низку обставин скоєного. Отже, можна дійти висновку про те, що під кровною помстою розуміють відплату винній особі або його родичам за скоєну їм тяжку образу з боку постраждалого або його родичів. Це стародавній звичай, який був широко поширений в епоху первісного ладу і зберігся до наших днів. Людину за нанесену їм тяжку образу позбавляють життя. Кровна помста за вбивство в давнину у всіх народів була не лише правом, але й обов'язком родичів потерпілого.

Література:

1. Словарь русского языка в 3 т. Т. 2. – М. : Русский язык, 1982.
2. Гофман А.Б. Обычаи как форма социальной регуляции / А.Б. Гофман, В.П. Левкович. – М. : Наука, 1973.
3. Барамия А.С. Борьба с преступлениями против жизни и здоровья, совершаемые на почве кровной мести / А.С. Барамия. – Сухуми, М. : Изд-во МГУ, 1965.
4. Паушканис Е.Б. Избранные произведения по общей теории права и государства / Е.Б. Паушканис. – М. : Юрид. лит., 1980.
5. Герцензон А.А. Уголовное право. Часть общая / А.А. Герцензон. – М. : Юриздат, 1948.

ПРИРОДНЕ ПРАВО ЯК ЦІННІСНЕ ЯВИЩЕ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ВАЖЛИВА СКЛАДОВА СТАНОВЛЕННЯ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

І.В. Воронова

В умовах реального громадянського суспільства ідеї, принципи, цінності природного права знаходять своє практичне втілення, оскільки вони безпосередньо орієнтовані інтересам, потребам, намаганням особистості, яка визнана найвищою соціальною цінністю. Громадянське суспільство виступає своєрідним «наймитом» людини й громадянина, а тому сприймає вимоги природного права як ціннісний інструмент, що позитивно впливає на юридичну дійсність.

Тому трактування права лише як системи загальнообов'язкових правил поведінки (юридичних норм), які встановлює (санкціонує) держава, є не що інше, як позитивне право, призначене в першу чергу для відбиття інтересів самої держави і його елітних структур. У відриві від ідей і принципів природного права позитивне право не може розглядатися в якості пріоритетної регулятивної цінності, що впливає на формування основ правової державності, оскільки не здатне

достатньо сприяти забезпеченню й охороні основних прав і свобод людини.

Право, законодавство, що творяться державою, знаходять загальне визнання й високий авторитет лише на засадах акумуляції всіх необхідних цінностей природного права. А держава, що заохочує подібне збагачення потенціалу позитивного права, виходить поступово на параметри правової державності.

Становлення реального громадянського суспільства як наслідок остаточного звільнення від стереотипів тоталітаризму, не може опиратися винятково на позитивне право. Воно у вирішальній мірі робить ставку на цінності природного права, що виступає надійним критерієм, необхідним способом перевірки «на міцність» діючих у суспільстві законів і норм позитивного права. Відхилення останніх від адресованих кожному члену громадянського суспільства цінностей природного права свідчення не лише ігнорування пріоритетних інтересів особистості, але й відсутності тих реальних механізмів, завдяки яким здійснюється процес формування правової держави. Природне право об'єктивно лежить в основі того громадського порядку, що найбільшою мірою відповідає вищим інтересам більшості членів громадянського суспільства. Неминуші цінності природного права не піддаються сваволі влади, суб'єктивній думці посадових осіб, впливу всіх тих життєвих чинників, що суперечать природній сутності людського буття.

Природне право моделює найбільш справедливий і по можливості ідеальний порядок функціонування життєдіяльності людей, визнання й використання якого стають умовою гідного й вільного існування кожного члена суспільства. Усяке применшення ролі й призначення природного права негайно вносить елементи протистояння між справжніми правовими цінностями, з одного боку, і реальним становищем значної частини членів суспільства, – з іншого. А це веде до серйозної дисгармонії у процесах розвитку громадянського суспільства й формування правової держави, що залишає пріоритетними передумови «насичення» системи позитивного права всіма необхідними цінностями природного права.

У громадянському суспільстві, що демократично розвивається, природне право поступово, малопомітно просуває свій ціннісний потенціал у зміст позитивного права, конкретних законів і юридичних норм. Будучи специфічним станом громадянського суспільства, сутнісним компонентом життєдіяльності людей, природне право не розчиняється у системі позитивного права, воно лише привносить свій ціннісний потенціал у механізми правового регулювання